

ЈЕЛЕНА Љ. ЦВИЈЕТИЋ

Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за археологију, Београд

НОВИ ЕПИГРАФСКИ СПОМЕНИК ИЗ ОТИЛОВИЋА КОД ПЉЕВАЉА

UDK: 902.2(497.16)"2009" ; 904:726.825"652"(497.16)

DOI: 10.2298/STA1262173C

Прилог

e-mail: jcvijeti@f.bg.ac.rs

Примљено: 15. фебруар 2012.

Прихваћено: 21. јун 2012.

Апстракт. – Током заштитних археолошких истраживања 2009. године, у Отиловићима, надомак Пљеваља, истражена је ранохришћанска црква са гробницом. Том приликом откривена су три римска надгробна споменика. У апсиди су нађена два тзв. пирамидална ципуса, док је надгробна стела била секундарно искоришћена као степеник којим се из пронаоса ступало у наос цркве. Стела припада раширеном типу надгробних споменика у источном и југоисточном дијелу провинције Далмације, а њена композициона схема представља за сада усамљен примјер у пљеваљском крају. Из натписа дознајемо имена четворо покојника (*Pletor, Maxima, Victorinus* и *Statia Fuscina*).

Име Плетор, које је овом приликом први пут посвједочено у епиграфском материјалу из пљеваљског краја, сада можемо додати великој групи илирских имена која су потврђена у Муниципијуму С. Некропола у Отиловићима упућује на постојање виле рустике или насеља које се развило уз путну комуникацију која је повезивала насеља у Коминима и Коловрату, а која је посвједочена миљоказом из Отиловића још крајем XIX вијека.

Кључне речи. – Далмација, Отиловићи, римски надгробни споменици, име *Pletor*.

П риликом нивелације терена, у селу Отиловићима, надомак Пљеваља, случајно су откривени остаци ранохришћанске цркве, а унутар ње три римска надгробна споменика, и то два тзв. пирамидална ципуса (сл. 1) као и једна надгробна стела (сл. 2).¹

Стела од сивкастог кречњака лошег квалитета, димензија 1,73 m x 0,60 m x 0,32 m, секундарно је искоришћена као степеник којим се из пронаоса ступало у наос цркве. На горњој равној површини стеле уочено је кружно удубљење, у коме је највјероватније стајала шишарка, која недостаје (сл. 3). На доњој страни видљив је четвртасти усадник, ди-

мензија 0,20 m x 0,37 m x 0,25 m, за учвршћивање стеле у одговарајуће постоље.

Површина споменика рашчлањена је на сокл, натписно поље и рељефно поље, између којих се налази декоративна трака ширине 0,10 m.

---

¹ Током заштитних археолошких истраживања која су потом услиједила, у потпуности је истражена црква као и мања засвођена гробница уз њен сјеверни зид. Истраживањима која су спроведена у оквиру сарадње Завичајног музеја у Пљевљима и Филозофског факултета у Београду руководила је др Мира Ружић.

* Чланак представља резултат рада на пројекту *Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилној, војној и резиденцијалној карактера у римским провинцијама на тлу Србије* (бр. 177007), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Сл. 1. Фронтиална страна ципуса са представом кантароса (фото Ј. Цвијетић)

Сл. 2. Римски надгробни споменик – стела (фото Ј. Цвијетић)

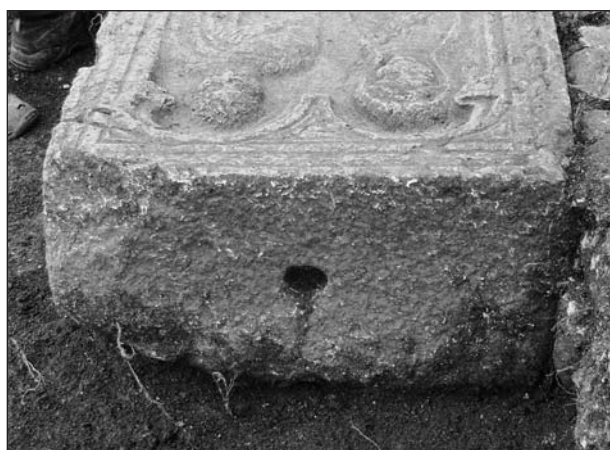
Fig. 1. Front of cipus with representation of kantharoi (photo J. Cvijetić)

Fig. 2. Roman tombstone – stela (photo J. Cvijetić)

Рељефно поље, димензија 0,45 m x 0,49 m, са три стране уоквирено мотивом ужета, изведено је у виду двојне едикуле са аркадама, фланкиране стубовима са капителима (сл. 4). Истовјетно обликована едикула, која за сада представља једину познату аналогију са територије Пљеваља, налази се на споменику недавно откривеном у Градцу.² У ниши су *en face* попрсја двоје покојника. Лијево је попрсје жене изведено на начин који је уобичајен за споменике из пљеваљског краја. Покојница преко косе носи вео чији крајеви слободно падају на рамена и уоквирују бисту. У десној руци, савијеној у лакту и

подигнутој до груди, држала је некакав предмет, који се због оштећености представе не разнаје. На овалном лицу доминирају крупне очи, бадемастог облика, са наглашеним капцима и обрвама, и пуне усне које наговјештавају осмијех. Десно на представи је попрсје мушкарца у туници, са сагумом пребаченим преко лијевог рамена и с кружном фибулом прикопчаном на десном рамену. У десној

² Цвијетић 2011, 141–147.

Сл. 3. Кружно удубљење на горњој равној површини споменика (фото Ј. Цвијетић)

Сл. 4. Релефна ниша са појрсијма покојника (фото Ј. Цвијетић)

Fig. 3. Circular hole on the upper surface of the stela (photo J. Cvijetić)

Fig. 4. Relief niche with a bust of the deceased (photo J. Cvijetić)

руци, подигнутој до груди, држи пехар. На глави се уочавају бујна таласаста коса, која уоквирује чело, јасно наглашене уши и крупне бадемасте очи. Остале црте лица готово су непрепознатљиве.

У соклу, димензија 0,26 m x 0,63 m, представљена су још два попрсја (сл. 6). У средишњем дијелу је стилизовани суд са спирално савијеним крајевима дршки (кантарос), из кога излази лозица са веома стилизованим листовима. Са његове обје стране приказана су попрсја. Лијево је попрсје млађе женске особе у дугој преклопљеној хаљини, која у десној, до груди подигнутој, руци држи кључ. На овалном лицу, уоквиреном бујном косом, доминирају крупне бадемасте очи са наглашеним капцима и издужен нос, од кога полазе двије плитке боре које са извијеним крајевима усана указују на полуосмијех.

Чини се да је клесар највећу пажњу посветио изрази управо тог женског лика. Одјећа и фризура жене приказани су са знатно мање конзерватизма него на представи покојнице у релефној едикули. Кључ у њеним рукама могао би је окарактерисати као господарицу, односно газдарицу домаћинства, или би се могао протумачити као симбол богиње подземног свијета Хекате или Дијане.³ Пажљивим посматрањем лица покојнице уочава се велика сличност са представом такозваног генија јесени са надгробног ципуса Паконије Монтане из Комина, који ипак представља знатно квалитетнији умјетнички рад.

Десно до суда је дјелимично оштећено попрсје мушкарца. Представљен је са десном руком подигнутом до груди, у којој је, како се чини, држао грозд. На срцоликом лицу се истичу веома крупне очи и пренаглашене обрве које се спајају у хоризонталну линију. Као и код мушкарца у едикули, јасно су истакнуте уши, док високо чело уоквирује коса, наглашена само вертикалним зарезима.

Стела иначе припада раширеном типу надгробних споменика у источном и југоисточном дијелу провинције Далмације, те би се, по типологији Р. Зотовић, могла одредити у тип АБ, који се јавља од II до IV вијека.⁴

Мјесто налаза указује да је стела, као и пирамидални ципуси, на чијој је фронталној страни приказан кантарос из кога извире винова лоза са крупним и пластично моделованим плодовима, а на бочним странама су делфин и риба, секундарно искоришћена приликом једне од фаза доградње и обнове цркве када су са првобитног мјеста, односно старије некрополе пренијети и постављени у пронаос и апсиду цркве. Некропола је, нажалост, нивелацијом терена у потпуности девастирана, тако да су уочена само дна гробних јама испуњена гарежи и са свега

³ Срејовић и Цермановић-Кузмановић 1979, 450.

⁴ Зотовић 1995, 21.

неколико уломака керамичких урни. Од некрополе је остало свега неколико споменика, који само до-некле омогућавају реконструкцију слике о становништву које је овде живјело.⁵

Натпис од једанаест редова, са брижљиво клесаним словима висине од 2 до 6 cm, изведен је у удубљеном и троструко профилисаним натписном пољу, димензија 0,65 m x 0,32 m, које је са страна уоквирено крајње стилизованим мотивом рибље кости (сл. 5), и гласи:

D(is) M(anibus) S(acrum) | Pleto|r(i) Maxi|mina vi|va sibi p(osuit) e|t Victorino et Stat|ie (!) Fuscine (!) fi|lie (!) car(issimae) ac pi|ent(issimae) m(emoriam) p(osuit)|¹⁰ marito.

Параграфско уређење је неправилно, а од особености текста наводимо неколико лигатура: MA у 3. реду код *Maximina* и VA у 5. реду код *viva*. Карактеристични су и следећи облици слова:

- M са хоризонталним серифима – особеност је натписа из III вијека⁶
- S са вертикалним серифима – специфично је за натписе из прве три деценије III стољећа⁷
- V са наглашеним хоризонталним серифима – одговара натписима краја II и из прве половине III вијека⁸

Из текста се види да је споменик за живота подигла *Maximina*. Очигледно је њено сродство са *Statiom Fuscinom*, док на брачне везе са Плетором указује ријеч *marito* коју је клесар очигледно грешком изоставио па накнадно уклесао на раму натписног поља. Име *Pletor* указује на илирско поријекло покојника.⁹ Платори су познати са натписа широм провинције Далмације, а има потврда и у Дакији,¹⁰ што се може везати за пресељење илирског живља из Далмације у ову, рудама богату, провинцију, док је варијанта *Pletor* за сада једино позната из Салоне, *Nauportus*-а и *Piquentum*-а.¹¹

Име *Maximina* преузето је из латинског ономастикона и вјероватно представља превод домаћег имена сличног значења.¹² Имена као што су *Maximus* и *Maximina* су иначе омиљена код домородачког становништва широм балканских провинција, нарочито у Далмацији. На територији Муниципија С. потврђена су на више натписа.¹³

Текст у 7. реду клесар је морао да прилагоди мањем оштећењу насталом прије исписивања споменика. Нема сумње да је покојница носила гентилно

име *Statia*, које је већ познато са неколико натписа из Комина и Коловрата.¹⁴ Како примјећује G. Alföldy, Стацији у Коминима и Коловрату су досељеници из приморског појаса провинције, највјероватније Рисинијума.¹⁵ Покојничин когномен *Fuscina* такође је познат у Коминима и то на натпису конзуларног бенефицијара *P. Aelius*-а.¹⁶

На основу раније познатих натписа из пљеваљског краја створена је слика о структури становништва Муниципијума С., те се сматра да је оно у највећој мјери било аутохтоно, али да су немали број чинили досељеници углавном из приморског појаса провинције.¹⁷ Име Плетор, које Д. Рендић-Миоcheвић приписује општем илирском ономастикону,¹⁸ сада можемо додати великој групи илирских имена која су посвједочена у Муниципијуму С. Натпис из Отиловића такође указује на везе досељеног и аутохтоног живља, које су посвједочене на више споменика из Муниципијума С., а најбољи примјер представља име покојнице Стације Лаво (*Statia Lavo*) на натпису из Коловрата.¹⁹ Пресељење Стација из приморског појаса у Муниципијум С. могло се одиграти крајем II односно почетком III стољећа, када је, због опште економске кризе, посебно у приморском дијелу, становништво тражило боље услове за живот, што је свакако могла понудити ова област на самом рубу провинције Далмације.

Наиме, просперитет муниципија у Коминима, као и цијеле његове територије, одиграо се током

⁵ Велики број римских надгробних споменика нестао је током претходних стољећа, а неки су по причи мјештана, искоришћени и као грађевински материјал приликом зидања приватних објеката.

⁶ Петровић 1975, 116.

⁷ Петровић 1975, 119.

⁸ Петровић 1975, 120.

⁹ О имену в. Mayer 1957, 273, 274; Alföldy 1969, 355; Rendić-Miočević 1955, 131 и др.

¹⁰ Mayer 1957, 273, 274.

¹¹ CIL III 9279, CIL III 10723, 10724, CIL V 449, Mayer 1957, 274.

¹² Rendić-Miočević 1964, 101–110.

¹³ Alföldy 1969, 243.

¹⁴ CIL 8302; CIL 8326; Цермановић-Кузмановић 1970, 76; Mirković 1975, 100.

¹⁵ Alföldy 1965, 57.

¹⁶ CIL 13847.

¹⁷ Цермановић-Кузмановић 1970, 80 и др.

¹⁸ Rendić-Miočević 1955, 131.

¹⁹ Mirković 1975, 100.

Сл. 5. Фронтална сцрана сцелеле – најшцисно поље и предсцтава покојника у соклу (фото М. Сладич)

Сл. 6. Предсцтава у соклу (фото Ј. Цвијетић)

Fig. 5. Front side of monument – inscription and representation of the deceased in the socle (photo M. Sladić)

Fig. 6. The representation in the socle (photo J. Cvijetić)

III стољећа, првенствено захваљујући рудним богатствима,²⁰ што је био један од основних разлога за досељавање великог броја угледних породица углавном из приморских области југоисточне Далмације (*Aemilii, Caesii, Egnatii, Gavienii, Paconii, Statii* и др.).²¹

На постојање насеља или виле рустика из римског доба у Отиловићима указује прије свега помелута некропола. Насеље у Отиловићима имало је све погодности за развој. Због веома значајне цесте која је баш туду пролазила, потврђене још крајем XIX стољећа налазом миљоказа, а која је повезивала велика насеља у Коминима и Коловрату, а самим тим и рударске ревице у југоисточном дијелу провинције Далмације, као и великих природних богатстава, особито шумских, не чуди зашто се баш ту развило римско насеље, и то највјероватније у периоду највећег економског процвата који је задесио

источни руб провинције Далмације крајем II односно почетком III вијека.²² То је вријеме које би одговарало досељењу породице Стација, која је, као и Паконији, сигурно заузимала врло значајну улогу у Муниципију С. током његовог наглог економског просперитета.

Овом приликом поменућу и два фрагментована римска надгробна споменика из непосредне близине локалитета, на које су нам указали мјештани села Отиловићи.

Први, од кога је сачувана само горња половина, представља надгробну стелу од сивкастог кречњака, димензија 0,60 m x 0,63 m x 0,26 m, која се данас налази на сеоском гробљу у Отиловићима (сл. 7). У полукружној рељефној едикули, чији оквир формирају орнаменти укомпонованих листова,²³ представљена су попрсја двоје покојника. Лијево је приказ жене, представљене на уобичајен начин. Дуги вео

²⁰ Цермановић-Кузмановић 1970, 80; Mirković 1975, 105, 106.

²¹ Цермановић-Кузмановић 1969, 105; Цермановић-Кузмановић 2009, 59.

²² Evans 1885, 43.

²³ Идентично обликовано рељефно поље, са једнаким флоралним мотивом који чини оквир, налази се на фрагменту споменика у парку Водице у Пљевљима (необјављено).

Сл. 7. Фрагмент стеле из сеоског гробља у Отиловићима (фото Ј. Цвијетић)

Сл. 8. Фрагмент стеле са локалитета Громилице у Отиловићима (фото Ј. Цвијетић)

Fig. 7. Fragment of the stela from the cemetery from Otilovići (photo J. Cvijetić)

Fig. 8. Fragment of the stela from the site Gromilice in Otilovići (photo J. Cvijetić)

пребачен преко њене косе допире до испод рамена. На овалном лицу доминирају крупне очи, док су остале црте сведене готово на једноставне урезе. Мушкарац до ње има десну руку подигнуту до груди и чело уоквирено бујном таласастом косом.

Други споменик је случајно нађен прије више година на локалитету Громилице, на имању Неђељка Грујичића (сада у Завичајном музеју у Пљевљима), на око 750 m југоисточно од поменуте цркве у Отиловићима (сл. 8). У питању је фрагмент стеле од сивкастог кречњака, димензија 0,40 m x 0,43 m x 0,20 m x 0,20 m. Дјелимично је видљиво само попрсје женске особе у полукружној рељефној едикули, док други дио представе недостаје (десно до ње је вјероватно било попрсје мушке особе). У углу изнад едикуле налази се трелисна розета.

Фрагменти оба споменика могу се шире одредити у другу половину II стољећа или у III вијек, односно у вријеме када се уз поменуту комуникацију развило важно насеље. Иначе, мјеста налаза

римских надгробних споменика током последњих година указују на то да би даља истраживања требало усмјерити управо на главне путне правце који су повезивали Муниципијум С. са другим градским центрима у овом дијелу провинције гдје су се налазила већа војна и цивилна језгра као што је случај са насељем у Отиловићима.

Живот у њему настављен је и током наредних стољећа. На мјесту римске некрополе настало је ранохришћанско језгро, што показују остаци цркве и гробнице. То је утолико важније што до сада овакви налази нису откривени ни у Коминима ни у њиховој ближој околини. Континуитет до пуног средњег вијека потврђују касније интервенције на цркви, када су и ови надгробни споменици добили нову функцију. Положај стеле у цркви негира римску односно паганску концепцију и традицију, док ципуси, који се својом декорацијом уклапају у хришћанску иконографију, добијају веома истакнуто мјесто у апсиди цркве.

БИБЛИОГРАФИЈА:

Alföldy 1965 – G. Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der Römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965.

Alföldy 1969 – G. Alföldy, *Die Personennamen in der Römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg 1969.

Цермановић-Кузмановић 1969 – А. Цермановић-Кузмановић, Муниципиум С. и његова проблематика у светлу археолошких и епиграфских споменика, *Старинар* н.с. XIX, Београд 1969, 101–109.

Цермановић-Кузмановић 1970 – А. Цермановић-Кузмановић, Неколико необјављених натписа из Комина, *Зборник Филозофског факултета у Београду* 11/1, 75–81.

Цермановић-Кузмановић 2009 – А. Цермановић-Кузмановић, Пљеваљско подручје у римско и рановизантијско доба, у *Историја Пљеваља*, ур. С. Терзић, Пљеваља 2009, 49–69.

СЛ – *Corpus inscriptionum Latinarum*.

Цвијетић 2011 – Ј. Цвијетић, Римски надгробни споменик из Градца код Пљеваља, *ГСАД* 25, 141–147.

Evans 1885 – A. Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*. *Archaeologia* 49, 1–167.

Mayer 1957 – A. Mayer, *Die Sprache der alten Illirier*, Wien 1957.

Mirković 1975 – M. Mirković, *Iz istorije Polimlja u rimsko doba*, *Godišnjak SBI* 14, 95–108.

Петровић 1975 – П. Петровић, *Палеографија римских натписа у Горњој Мезији*. Посебна издања 14, Београд 1975.

Rendić-Miočević 1955 – D. Rendić-Miočević, *Onomastičke studije sa teritorije Liburna (Prilozi ilirskoj onomastici)*, *Zbornik instituta za historijske nauke u Zadru*, Zadar 1955, 125–142.

Rendić-Miočević 1964 – D. Rendić-Miočević, *Ilirske onomastičke studije (II)*, *Živa antika* 13–14, 101–110.

Зотовић 1995 – Р. Зотовић, *Римски надгробни споменици источног дела провинције Далмације*, Ужице 1995.

Summary: JELENA LJ. CVIJETIĆ, University of Belgrade, Faculty of Philosophy,
Department of Archaeology, Belgrade

THE NEW EPIGRAPHIC MONUMENT OF OTILOVIĆI NEAR PLJEVLJA

Key words. – *Dalmatia, Otilovići, Roman tombstones, the name Pletor.*

The remains of an early Christian church were discovered, by chance, during the leveling of the terrain in Otilovići near Pljevlja where there were two monuments, or pyramidal cipi. At the same time, the older Roman necropolis was totally destroyed, so that only the bottoms of tomb holes filled with soot could be seen in the terrain. Following the protected archaeological excavation, the aforementioned church and a small arched tomb by its northern wall were uncovered in full.

Another Roman tombstone was found on this occasion, a stela which was used as a stairway from pronaos to naos in the church. The stela belongs to a very large group of tombstones from this part of the province and its compositional schema is a unique example in the area of Pljevlja. From the epigraph we collected the names of four deceased persons (*Pletor, Maximina, Victorinus* and *Statia Fuscina*). The name *Pletor*, which was seen for the first time in the area of Pljevlja on this epigraph, can be added to a large group of Illyrian names that were acknowledged

in *Municipium S.* The name of the deceased female *Fuscina*, whose nomen was *Statia*, and whose names appeared on more than one epigraph in Komini and Kolovrat, represents inhabitants who probably came from the coastal region of *Risinium*. Their migration from the coast to *Municipium S.* could have taken place at the end of the second or the beginning of the 3rd century when many respectable families, due to economic crises, looked for shelter inside the province which was wealthy with natural resources, especially ore. In fact, this was a time of rapid growth and economic prosperity for *Municipium S.* The necropolis at Otilovići points to the existence of a *villa rustica* or an estate which developed into an important communications link between the estates in Komini and Kolovrat, and which was acknowledged at the end of the 19th century by mileposts from Otilovići and Čićija.

Translated by Marija Borović